Mindaugas Bertašius

Marvelės kapinyno VIII–XII amžiaus kapų tyrinėjimai 1996–1997 metais

1991 m. pradėti ir toliau tęsiami tyrinėjimo darbai Marvelės kapinyne Kaune. Per paskutinį dvejų metų laikotarpį tyrinėta kapinyno R ir centrinė dalys, jose surasta įvairių laikotarpių kapų; aprašomo laikotarpio kapai telkėsi kapinyno R pakraštyje. Tyrimų plotas siekė atitinkamai 925 m^2 ir 1100 m^2. Surastas 21 degintinis žmogaus ir 55 griautiniai žirgų kapai, tad bendras žirgų kapų skaičius pasiekė 191, o juose palaidotų individų skaičius siekia apie 220 (osteologiškai neištirta 1997 m. tyrinėjimų medžiaga). Ši kapų grupė lieka nebaigta tyrinėti, nes ir degintiniai, ir žirgų kapai tęsiasi toliau į R.

Sudegintų mirusiųjų palaikai, kaip ir anksčiau, laidoti nedidelėse duobutėse arba tiesiog paskleisti buvusiame kapinyno paviršiuje. Pirmo tipo kapų vos keletas, čia 0,2–0,4x0,4–0,7 m ir panašaus dydžio duobutėse, kartu su degėsinga žeme bei įkapėmis ir jų trupiniais, supilti mirusiojo palaikai (kapai Nr. 962, 994, 998, 999 ir kt.). Sudegusių kaulų kartais daugiau (iki 100 ml), o kartais vos keletas, duobės gylis siekia 0,13–0,26 m, dažnai jo neįmanoma nustatyti. Antro tipo kapuose mirusiųjų palaikai pažerti 0,6x0,6–2,3x1,4 m plote, 5–15 cm storio su degėsinga žeme susimaišiusiu sluoksneliu; tame pačiame plote išmėtyti ir įkapių likučiai. Degintinių kapų paviršiuje matomi degėsingos žemės plotai. Kai kurių kapų paviršiuje rasta vidutinio dydžio akmenų (kapai Nr. 962, 980, 997). Išsiskyrė kapas Nr. 997 (II tipo). Jo įkapės – geležinė pasaginė segė cilindriniais galais, rombinio skerspjūvio lankeliu (5,3 cm skersmens), sidabro svarstyklių fragmentai. Kapas Nr. 974 (II tipo) buvo virš žirgo kapo Nr. 144, įkapės – tik peilio dalis. Kai kuriuos kraštinius kapus R dengė 5–7 cm storio degėsingos žemės sluoksnis, toliau į P jis tęsėsi virš žirgų kapų. Sluoksnyje surasta pavienių dirbinių – pasaginių segių, įvijų, apkalų, smulkesnių dirbinių trupinių, pavienių degintų žmonių kaulų. Aptartų kapų duobių orientacija neaiški. Dalyje degintinių kapų, prie kai kurių žirgų palaikų, paviršiniame sluoksnyje, rasta keramikos šukių. Paprastai tai lipdytinė ir ant žiedžiamojo

rato aplyginta keramika, su gausiomis grūsto akmens priemaišomis molio masėje, paviršiuje puošta ryškiais horizontaliais grioveliais. Visi degintiniai kapai dėl negausių ir plačiu vartojimo laikotarpiu pasižyminčių įkapių sunkiai datuojami, jie skirtini IX–XII a.

1996–1997 m. tyrinėta daug žirgų kapų. Tai žirgų R kapų grupė, užimanti atskirą kapinyno dalį, įsiterpianti tarp degintinių kapų ploto (Š pusėje) ir vidurinio geležies amžiaus griautinių kapų (P pusėje). Dalis šių kapų tęsia jau anksčiau (1993–1995 m.) tyrinėtą eilę ŠV–V kryptimi (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais;* V., 1996, p. 99–101). Plotuose Nr. 248, 263 ši eilė siekė 4–7 m plotį ir joje laidota iki trijų eilių žirgų. Ištirta keletas žirgų porų – du žirgai palaidoti vienas greta kito (žirgų kapai Nr. 139 ir 140, 142 ir 143). Tačiau negalima spėti, ar jie laidoti vienu metu – tarpusavio padėtis liudytų už tai. Toliau į R žirgų kapų labai tankėjo, čia sudėtinga tiksliau apibrėžti kapo duobės formą ar dydį. Štai plote Nr. 278, 45 m² plote, ištirti net 32 žirgų kapai. Viršutiniame kapų horizonto paviršiuje, apibrėžtame plote, buvo išmėtyta žirgų palaikų – pavienių kaulų ir jų dalių, dantų. Po jais buvo dar vienas ar du atskiri horizontai su kapais skirtingame gylyje. Tad bendras sluoksnio storis, kuriame surasti žirgų kapai, kartais siekė net iki 1,2 m. Šiuo atveju labai sunku ką nors spręsti apie atskirų kapų laidojimo laiką – ar tai grupinis žirgų kapas, ar pavienis.

Tyrinėjimų metu, kaip ir anksčiau, išskirta keletas skirtingų kapų tipų. Būdingiausias žirgo laidojimas – kniūbsčiomis, nedidelėje apie 1,1–1,6x0,45–0,75 (vyrauja 1,4–1,5x0,55–0,6) m dydžio duobutėje (apie 60% visų paskutinių 2 metų laikotarpiu tirtų kapų). Jis įspraustas nedidelėje duobutėje su po savimi palenktomis kojomis, galva dažniausiai pakišta po krūtine. Ovali duobė ir joje gulintys palaikai orientuojami V–ŠV kryptimi 278–305°, 315° kampu. Paprastai žirgo pasturgalinės dalies kaulai randami aukščiau nei krūtinė ir galva, skirtumas siekia 0,1–0,4 m.

Kitą kapų grupę sudarė išmėtyti paviršiuje palaikai, tai apie 33% tirtų kapų. Čia rasti 0,6x1,1; 0,9x0,95; 1,2x1,2–2,2x1 m ir panašiuose plotuose 0,2–0,3, 0,4 m storio sluoksniu pažerti žirgų kaulai. Jie gulėjo be jokios tvarkos, vyravo galūnių ir galvos kaulai, neretai laužyti, visur pasklidę dantys, galvos kaulų fragmentai. Preparuojant šie atskiri plotai gan aiškiai skyrėsi

paviršiuje. Dažnai čia buvo sužerta kelių žirgų palaikai (nustatyta osteologiškai), kartais jie gulėjo keliais neryškiai išsiskiriančiais sluoksniais. Kartu su palaikais netvarkingai sumestos įkapės. Visi šio tipo kapai koncentravosi tiriamos kapinyno dalies PR pakraštyje.

Dar vienas kapo tipas – žirgo auka. Čia laidota galva ir priekinės kojos arba tik galva. Ne visada pavyko tokius kapus identifikuoti, manoma jų buvus iki 10% (išlikusių kapų tipą sunku apibūdinti – jie gerokai apnykę). Jų laidojimo kryptis ta pati kaip ir kitų – V, ŠV. Duobutė paprastai mažesnė – apie 0,7x0,5 m – arba toks kapas randamas greta kito žirgo palaikų (laidota kartu?).

Žirgų kapai pasižymi gana gausiomis įkapėmis. Dauguma jų turėjo žąslus su grandimis, kartais su skersinukais. Kai kuriuose kapuose (Nr. 139, 140, 169, 175) rasta puošnių kamanų likučių – ant odinių dirželių pritvirtinti švino/alavo spurgeliai, paviršiuje dengti sidabro plokštele, dirželių jungtyse įdėtos stambios apskritos dekoruotos sidabro plokštelės; smulkieji apkalėliai įvairių formų – apskriti, stačiakampiai, nusmailinto stačiakampio, panašios į širdutę, V formos; prie kamanų paprastai tvirtinta iki 10 žvangučių; kartais puošta (kapas Nr. 139) dekoruoto sidabro plokštelių kabučiais. Deja, jos labai prastai išlikusios, tad įmanoma tik dalinė jų rekonstrukcija. Kai kuriuose kapuose rasta balnakilpių (Nr. 163, 164, 166, 180 – visuose palaikai išmėtyti), apyuodegių (Nr. 145, 147), antkaklė (Nr. 136), skambalas (Nr. 138). Dalis žirgų turėjo paprastesnes kamanas, tai liudija randami žvangučiai, apkalų plokštelių trupiniai ar švino/alavo lydinio birūs trupiniai, lieti kryžiniai apkalai. Daugumos žirgų karčiai puošti 1–4 įvijomis, gan dažnos kapuose įvairių formų sagtys. Kape Nr. 139 rastas apie 0,7 m ilgio medinis pagalys su geležinėmis kilpelėmis galuose, įstrižai gulintis virš žirgo palaikų.

Kapinyno pakraštyje, kaip ir ankstesniais metais, aptikta keletas duobių. Dabar visos jos ištirtos kapinyno R–ŠR pakraštyje, plotuose Nr. 260, 275, 290, 305. Duobės apskritos arba ovalios, fiksuotame paviršiuje buvo 1, 1,1, 1,45, 1,5, 1,56 m skersmens, siekė iki 2x1,6 m dydį. Gylis paprastai 0,83–1,2 m. Dalis jų pjūvyje buvo labai taisyklingos formos, lygiu dugnu, stačiomis sienelėmis, dugno skersmuo 0,9–1 m (forma primena kibirą). Dugne

pastebėtas kietas paviršius, jos užpiltos rudu permaišytu smėliu. Sprendžiant iš sluoksnių stratigrafijos, jos vienalaikės su kapinynu. Forma liudija, kad jos sąmoningai iškastos, galbūt skirtos kapinyne vykusioms apeigoms, nors jokių degimo nei medienos pėdsakų nepastebėta.

Mindaugas Bertašius

The 1996–1997 research of Marvelė cemetery graves from the 8th–12th centuries

In 1996–1997 VU proceeded with the research of Marvelė cemetery (the city of Kaunas). In the eastern part of the site there were examined graves dating to the 8th–12th centuries. The 21 graves from the area are ascribed to two types: those with bodies in rather small pits and those with bodies laid (extended) on the surface of the cemetery. The graves contained scanty goods that attest their dating to the 9th–12th centuries. The research revealed 55 primary horse burials; some of them contained elaborate bridles and numerous burial items. In small pits there were found a number of horses in a face-down and flexed position, in some burials only heads and forelegs were noted. Quite a different case was presented by horse burials with scattered isolated bones and scanty burial items.

Audronė Bliujienė

Užpelkių kapinyno tyrinėjimai 1996 metais

1996 m. buvo tęsiami Užpelkių kapinyno tyrinėjimai (žr. *ATL 1986 ir 1987 metais,* V., 1988, p. 67–70; *ATL 1988 ir 1989 metais,* V., 1990, p. 74–77; *ATL 1990 ir 1991 metais,* V., 1992, t. 1, p. 73–77; *ATL 1992 ir 1993 metais,* V., 1994, p. 132–137; *ATL 1994 ir 1995 metais,* V., 1996, p. 102–104). Kapinyno kalvelės centre buvo ištirtas 82 m^2 dydžio plotas ir rasti 4 nedegintų mirusiųjų kapai (Nr. 86–89), datuojami V–VI a. (Nr. 86–88) bei VIII a. pabaiga–X a. pradžia (Nr. 89).

V–VI a. kapai, išskyrus kapą Nr. 89, nebuvo apsupti akmenų vainikų. Pastarąjį kapą supo netvarkingas, suardytas nedidelių 14 akmenų vainikas. Kapo Nr. 89 vainikas suardytas, kai į ankstesnįjį kapą VIII a. pabaigoje–